

DACZÓ ÁRPÁD

A GYIMESI REKEGŐ

I

1. A *rekeg* ige első írásos följegyzése, mai ismereteink szerint, 1536-ból való. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* a *reg*, *regel* és *reget* szóval együtt tárgyalja: „Hangutánzó eredetű szócsalád. Tagjainak alakja eredetileg kellemetlenül egyenetlen, szaggatott, rekedtes hangmegnyilvánulásokat jelenített meg. Lehet, hogy e szavakat származásbeli kapcsolat fűzi a *regös*, *regöl* stb. szavakhoz. – A *rekeg* a régi nyelvben gazdagabb és elevenebb szócsaládnak a legkorábbi adatolható tagja, s nem tekinthető a *brekeg* hangtani változatának, illetőleg szó-történeti előzményének.”¹

A *Magyar tájszótár* a századforduló idején székelyföldi tájszóként közölte „brekeg, kuruttyol (a béka)” értelmezéssel,² gyűjtéseim szerint azonban a székely nyelvjárásokban más jelentésekkel is él. A háromszéki Torján, Kézdiszentléleken az erőlködve síró gyermeket így hallgattatják el: „Fogd be a szád, ne rekegj már annyit!” (Bartók Albert, 52 éves.) Gyergyóremetén is a síró gyermekre mondták (Balázs Antalné László Mária, 85). Érdeklődésemre a bogdánfalvi (moldvai csángó) Timár Róza (40) így válaszolt: „Hodne mondják. Mikar mászik szokat beszél, szokat mond vaj veszekedik, akkor mondják: »Eredj, ne mind rekegj annyit.« Vaj: »Mit rekegsz annyit?« Akkar isz, mikor rikojtoz vagy nagyon beszél valaki, azt mondják: »Akkarán rekegsz, mind egy béka.«”

A mai magyar irodalomban Kányádi Sándor *Bivalyos versében*³ bukkan fel kétszer is ez a ritka szó:

... De tékép is kell ehhez,
még inkább egy földgömb,
tudnunk kell, hogy a bivaly
először hol bömbölt,

illetve hol rekkegett.
és vajon mivégre?
S hol sütötte le a nap
ilyen feketére?

... Hangja azért rekegő,
mert ritkán használja,
éppen ezért érthető,
ha be van rozsdálva.

2. A továbbiakban gyimesi értelmezésével foglalkozom, elsősorban kosteleki gyűjtéseim alapján.

Legáltalánosabban igeként használják: *rekeg*. Első hallásra a békák brekegésére emlékeztet: „Hallod, hogy rekegnek a békák?” Használata azonban ennél sokkal általánosabb:

a) Emberekkel kapcsolatban azt jelenti: csúful kiabál, ordít, csármál, rikácsol, hangosan szitkozódik, jajgatva sír, erőlködve bög stb. Összeveszett két szomszédasszony. A harmadik így parancsolta be a házba bámuló gyermekeit: „Gyertek onnan! Nem halljátok, mijen csúful rekegnek azok az asszonyok?” A férfi részegen ment haza. Nagy kiabálással nyitott be az ajtón. Az asszony így csitította: „Ne rekegj ojan hangosan! Lefeküdtek a gyermekek.” Az egyik anya a nagyleányát szidta valamiért. Az végül is így vágott vissza: „Hallgasson, édesanyám! Ne rekegjen már annyit!” Egy anya így mesélte el, hogy miért verte meg a gyermekét: „Kenyeret kért tőlem. Mondtam neki: »Várj, nemsokára vacsorázunk.« Erre elkezdett rekegni, hogy neki most kell a kenyér. Erre aztán adtam neki, hogy legyen amiért rekegjen.” Egy másik anya mondta: „A kutya nekifutott a fiamnak. Erre rekegni kezdett a gyermek, mire megállott a kutya.” Egy beteg mondta: „Megfáztam. Rosszul voltam az éjjel, ojan igen, hogy egész éjjel rekegtem. Látja, most is” – és elkezdett csúful köhögni. Be is volt kissé rekedve.

Gyimesbükkön az is rekeg, aki nem tisztán, akadozva beszél (László Jánosné László Anna, 82).

b) Az állatokról is mondják. A borjú böggött az anyja után. A gazda így vigasztalta: „Ne rekegj már annyit. Mindjárt kieresztelek, s aztán szophatsz.” Rekegnek a marhák a legelőn, ha bögni kezdenek; a macskák, ha ellenségesen találkoznak; a tyúkok, ha közójük csapott az ülü. A vadállatok is rekegnek.

c) Kányádi verse azért is figyelemre méltó, mert a *rekeg* ige mellett a *rekegő* alakot szintén használja melléknévi, azaz jelzői értelemben: „A bivaly hangja rekegő.” Kostelegen ez az alakváltozat szintén közismert, de kizárólag főnévi, vagyis alanyi minőségben. Ki vagy mi rekeg? A *rekegő*.

S ezzel elérkeztünk dolgozatunk tulajdonképpeni tárgyához.

II

1. A rekegő a kosteleki néphit szerint kirekesztett, bolygó lélek. Olyan ember lelke, aki nem részesült utolsó szentségekben és temetésben: akinek a környezete nem tudta megadni, vagy megtagadta tőle az emberi méltóságához illő végtisztességet. Ezért lelke megnyugvást keresve bolyong és addig nem is tud megállapodni, amíg ki nem tör és meg nem szabadul kirekesztett helyzetéből. Szabadulásának az az egyedüli módja, hogy egy másik lélek felváltsa. Ezért kell bolyongania és rekegnie mindaddig, amíg egy másik embert úgy megijeszt, hogy az szörnyethal. Ilyenkor a szörnyethalt ember lelke válik rekegővé, miáltal ő felszabadul és megnyugszik.

A bogdánfalvi Kajtár János (54) úgy hallotta édesapjától, aki Székelyudvarhely környékéről vándorolt be Moldvába, hogy az erőszakos halállal halt ember lelke addig rekeg, amíg erőszakos halál nélkül tovább élt és természetes halállal meghalt volna.

Kostelegen mindig sok volt a rekegő, mert ott sok ember halt meg végtisztesség nélkül. Az ilyen halálesetek jó része, minél inkább távolodunk a múlt felé, annál inkább a helyi mondák kódéba vész. A hagyomány szerint ugyanis Kosteleg, a többi gyimesi településhez hasonlóan, azokkal a menekültekkel kezdett benépesedni, akik az 1764-es madéfalvi veszedelem időszakában a Keleti-Kárpátok rengetegekben és Moldvában kerestek oltalmat. Sokan közülük a határ közelében maradtak, hogy szükség esetén azonnal átléphessenek rajta. Többen a moldvaiak ruhájába öltözködtek, hogy rájuk ne ismerjenek, sőt még nevet is változtattak; általában román nevet vettek fel. Nyugalmasabb időkben asszonyt is hoztak maguknak és családot alapítottak. Így lett állandó település Kosteleg is, épp a régi Csík megye határa mentén.⁴

Az akkor még érintetlen, hatalmas erdőségekben az új telepeselek állattenyésztésből, pásztorkodásból éltek, de különösen kezdetben, amíg legelőnek, kaszálónak elegendő erdőt ki nem vágta, sűrűn bellérekedtek is: vitték a székely marhát Moldvába és a moldvait a Székelyföldre. Némelyek tolvajlásra is vetemedtek: ellopták a csíki legelőkről a teheneket és eladták Moldvában. Fordítva ugyanezt tették. Ilyenkor természetesen véres összetűzésekre is sor került. Ha akár a csíki, akár a moldvai pásztorok elfogták a marhatolvajokat, nem kegyelmeztek nekik. Az öregek még ma is sok rémes történetet mesélnek azokból az időkből, különösen az erdei kaszálás idején, esténként, a pásztortűz szikrázó fényébe bámulva. Előfordult az is, hogy az elfogott tolvajok száját betömtek, kioldhatatlanul a fához kötötték és sorsukra hagyták őket a rengeteg közepén, minden településtől és ösvénytől távol; úgy pusztultak el a nyomorultak. A kosteleki hiedelem szerint különösen az ilyeneknek a lelkéből lettek a rekegők, akik aztán kíméletlenül keresték és üldözték az élőket.

A régi rekegők mellé idők teltevel újabbak sorakoztak. Gyimes területén mind a két világháború átvonult, a környéken sok katona esett el végtisztesség nélkül.

A gyimesbükki Áldomáspatakában Antal Károly (54) szerint ma már nincs rekegő, de régebb ott is volt.

2. A rekegő este, sötétedés után kezd bolyongani. Egész éjjel rekeg, és csak a hajnali kakasszó vet véget ártalmas erejének.

Vagy test nélkül kószál, vagy állatokba búvik és azoknak a szájával rekeg, azért, hogy az embert még jobban megijessze. Leginkább kutyába, macskába, rókába vagy bagolyba száll, de minden állatba bebúhat, kivéve a juhot, „mert a johu Krisztus Urunkat jelenti” – miként Gerczuly Miklós bácsi (77) mondotta, akinek magyarázatai alapján a kosteleki hagyományokat összefoglaltam.

A rekegő túlnyomórészt az erdőben vagy az erdő szélén rekeg, éjjelente azonban a kertbe vagy az udvarra is bejöhethet és az ablak alatt vagy az ajtó előtt hallatja hangját. Ilyenkor sem kinézni, sem az ajtót megnyitni nem szabad.

A rekegő különösen az egyedüli, magánosan járó embert keresi és követi. Rendszerint a háta mögött, de elől vagy oldalt, sőt a feje fölött, a levegőben is rekeghet. Vigyázzon ilyenkor az ember, és ne válaszoljon neki, mert ha bármiképpen válaszolna, a rekegő még szorosab-

ban fogja követni. A válaszból ugyanis megtudja, hogy észrevették, és akkor még ijesztőbbé válik.

Némelykor nagyon szépen, csábítóan énekel, hogy az embert maga után csalja. Nem szabad reá figyelni, mert csak bajba vezet; az okos ember nem is törődik vele. Ilyenkor aztán sírni kezd és csúful kiabál, mert nem kap egy másik lelket, aki felszabadítsa.

Az ember, ha meg akar szabadulni tőle, menjen át a vízen, mert a rekegő a vízen át nem követi. A szabadulás másik lehetősége az ima. Olyan sajátos imát, amelyet a rekegő ellen mondanának, Kostelegen nem találni.

A rekegő baljós lény. Bejelentheti a halált, mert amelyik oldalon elmegy, azon az oldalon meghal valaki. Bejelentheti a kárt is, mert ahol elhalad, ott a házat valami kár fogja érni, pl. lesántul a ló, elpusztul egy marha, elhull a majorság. Jelezheti a bekövetkező betegséget is.

III

Befejezésül néhány kosteleki hiedelemmonda, illetőleg részlet a rekegőről:

1. Imre Jánosné (76):

A rekegő, az valami nagy madár. Nem ojan, mind a bagoj. Egészen más, amit nem is lehet elmondani. Sokféleképpen rekeg: mind a macska, mind a malac, mind a kisgyermek, de egy menésiben [egyfolytában]. Különösen üdövtározáskor, rosszra való üdövtározáskor, esőre, havazóra. Sötétedés után vacsogott.

2. Oláh Demeterné Bereczki Virág (75):

Most már nem jár rekegő. Ezelőtt erőst járt. Bément a másik házba is, és úgy megtörtötte a dézsát gúnyával, hogy egészen keményre. Édesanyámék nem is mertek éjjel kimenni a házból.

(A „másik ház” itt a tisztaszobát jelenti. Oda volt betéve üresen a dézsa, amelyet reggelre a szobában tartott ünnepi ruhákkal gyúrt telis tele a rekegő.)

– Mi volt az a rekegő?

Róka vagy valami nagy madár, de erőst járt, mert akkor ojanyok vótak az emberek, hogy megütötték egymást egy tehényét. És akkor kellett rekegjen.

– Maga látott rekegőt?

– *Nem. Azt nem is kívánta senki látni, nehogy megijedjen. De sok vót. Minden este úgy rekegett, hogy fétiünk kimenni.*

3. Gerczuly Andrásné Timár Virág (48) kézírása:

Palánkáról jöttem haza és mikor leértem gyepcében és a pusztát elhagytam hát a vízen túl csak egy nagy sohajtás történt az idő éjel tizenkető vót én nem egyedül voltam a társam azt monta meny a dolgodba de még nagyoban rekont én bizony imára keltem és Istenemet kértem hogy távolicsa tölünk rekont vagy hatot és akor lemarat regegése ujan különös mit amikor egy jo felnöt gyermek eszméletin kívül regeg és sikot annak hasonlit.

Gyepce kis hegyi település Kostelegtől 6 km-re egy völgyben. A völgy bejáratánál, Gyepce-szádánál az erdő mindkét oldalon beér a

patakig, ezért a vadak átjáróhelye. Nem csoda, hogy ott a vadak szájával mindig annyi rekegést hallani.

Gerczuly Mária (21) édesapja három kalandját írta le:

4. 1945 nyarán este 11 orakor ment burdáról és akkor halot egy rekegést és visa felelt és akkor még közeleb de nagyon és nem távozt egyáltalán de sok féle hangon sikojtott női hang férfi hang és csufasan amig keresztet nem vetet adig nem tavazat el.

5. Másik 1954 ben jöt gyepece zádától és a mikor fel ért a kurtujhoz⁵ akkor csak mind egy lud a mikor gágog aszt hite hogy ténleg lud és őis visa gágogat és akkor már mássodszor már melete oljant sikojtot hogy majd kétségben eitete és a hogy jöt föl fele az uton mindig jöt vele mejekest és nagyot sikoitot a mig a vizen at nem ment adig nem marat el és amikor a vizen át ment akkor a hegy oldalán mindig rekeget a mig a hazban be ment de nem lehet latni semit csak az ember melet megy és sikoit és töb féle hangon mikor közél és mikor távol és ha visa felel akkor mindig közeleb megy.

6. És harmatsor volt a mikor Tamással ment palánkára akkor is ghepepe zádától egyet rekeget a mig ki értek kici kerek bükre és akkor is ugy marat el hogy kesztek imátkozni és akkor csak hejben marat és nagyon csuful sikoitot sok fele hangon sikoit.

7. Bokor Imre (72), Magyararcsügés, Kostelegtől 11 km-re:

A mostani templomunk iránt, késő este lapacsaltak a patakban a rekegők. Itt sok katona halt meg a háborúban.⁶

JEGYZETEK

¹ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, III. Bp. 1976, 369. Vö. még Pais Dezső: *A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből*. Bp. 1975. 129.

² Szinnyi József: *Magyar tájszótár*, II. Bp. 1897–1901. 267.

³ Kányádi Sándor: *A bánatos királynő kútja*. Versek, mesék, történetek. Bukarest 1972. 52–55.

⁴ Ezekről a hagyományokról és a településről bővebben Antal Imre: *A gyimesi csángó településről*. Művelődés XXXII (1979). 4. sz. 36–37; 5. sz. 43–44. és 47; 6. sz. 42–43; 7. sz. 37–39. Vö. még Vámszer Géza: *A gyimesi csángók = Életforma és anyagi műveltség*. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975). Bukarest 1977. 194–199.

⁵ *Kurtuj*: kultúrház, művelődési otthon.

⁶ A rekegőre vonatkozó kosteleki gyűjtéseimet nem tudtam befejezni, mert hivatásom váratlanul más vidékre szólított. Mivel a további helyszíni kutatásra nincs módom, hasznosnak véltem legalább a fenti adatokat összefoglalni. – A gyimesi hiedelmek köréből I. még Salamon Anikó: *Gyimesi mondák – Mai népi hiedelmek*. (Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókori Történeti Tanszékének Kiadványai, 10.) Bp. 1975. 65–156; Gagy József: *A paraszti hiedelemvilág bomlása*. *Korunk* XXXVI (1977). 6. sz. 457–459; Daczó Árpád: *A gyimesi Babba Mária = ND* 1980. 231–239.